
ШПОРТУН О.М.,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач, Інститут
педагогіки, психології і мистецтв,
Вінницький державний
педагогічний університет імені
Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця

ДІАГНОСТИКА ОСОБЛИВОСТЕЙ ПОЧУТТЯ ГУМОРУ У ПРЕДСТАВНИКІВ РІЗНИХ ПРОФЕСІЙ

У статті проводиться діагностика особливостей почуття гумору у педагогів, медичних працівників, юристів та телекомунікаторів. Результати діагностичної роботи підтверджують вплив специфіки професійної діяльності на розвиток почуття гумору представників різних професій.

Ключові слова: почуття гумору, діагностика, специфіка професійної діяльності.

В статье проводится диагностика особенностей чувства юмора у педагогов, медицинских работников, юристов и телекоммуникаторов. Результаты диагностической работы подтверждают влияние специфики профессиональной деятельности на развитие чувства юмора представителей различных профессий.

Ключевые слова: чувство юмора, диагностика, специфика профессиональной деятельности.

The article diagnostics features humor in teachers, health workers, lawyers and telekomunikatoriv. The results confirm the diagnostic work influence the specific professional activity in the development of a sense of humor different professions.

Key words: sense of humor, diagnosis, Specificity professyonalnoy activities.

В основі почуття гумору як психологічного явища лежить кілька компонентів, різних за своєю природою. До них відносяться емоційні, когнітивні і поведінкові (регулятивні) складові гумористичних проявів. У ході соціального пізнання індивід відображає і конструює соціальний світ, і цей процес завжди виявляється опосередкованим його індивідуально-типологічними особливостями, які характеризують цю людину як особистість, як суб'єкта праці і спілкування. Особливості почуття гумору, таким чином, визначаються індивідуально-психологічними особливостями конкретної людини, його когнітивної, емоційної сферою, склалися соціальними установками і поведінковими стереотипами.

Почуття гумору, поряд з іншими психологічними феноменами, забезпечує додатковий ресурс адаптації в змінюється соціальній середовищі (С.А.Манічев, М.А.Чураков, С.Т.Посохова, Н.В.Марченкова). Більшість науково-дослідницьких праць, направлених на вивчення особливостей гумору і гумористичних проявів, відносяться до галузі мистецтвознавства, соціології, естетики, філософії, культурології, семіотики, лінгвістики (М. Бахтін, А. Бергсон, Ю.Б.Борев, А. В.Дмитрів, А.В.Карасев, Д.І.Ліхачев, В.Я.Пропп та інші.). Робилися спроби описати з використанням наукових термінів психологічні явища, відображені в гумористичній формі (А.Г.Караяні,

Ю.Г.Тамберг).

У роботах зарубіжних і вітчизняних психологів розглядається переважно зміст і структура гумору і його окремих проявів (Н.В.Абаев, А.Г.Асмолов, М.В.Бороденко, А.В.Дмитриев, А.В.Карасев, І.С.Конєв, А.Н.Лука, А. Маслоу, М.Н.Ночевнік, Л.С.Рубінштейн, З. Фрейд, В. Франкл та інші.). Проблема індивідуальних особливостей почуття гумору ще далека від свого рішення. Аналіз індивідуальних особливостей прояву почуття гумору може стати основою для ефективного використання та управління цим феноменом у процесі психодіагностики.

На розвиток когнітивних процесів у зрілому віці впливає праця людини, чия трудова діяльність є достатньо складною і різноплановою, мають гнучкі розумові здібності, ніж зайняті рутинною роботою. Високим рівнем інтелектуальної гнучкості характеризуються дорослі, яким в процесі роботи часто доводиться багато думати, проявляти ініціативу, приймати самостійні рішення. Тим, хто має необхідні для оволодіння новими знаннями, виконання складної роботи когнітивні, легко пристосуватися до змінних умов праці (зміни технології, організації виробництва і тому подібне). Це особливо важливо в сферах діяльності, в яких динамічно міняються професійні знання (медицина, комп'ютерні технології, технічне конструювання тощо).

В період дорослості людина ак-

Таблиця 1

Особливості темпераменту представників різних професій за методикою Г.Айзенка

Темперамент	Середні значення		
	Екстраверсія/Інтроверсія	Нейротизм	Психотизм
Педагоги	13,85	9,27	5,16
Лікарі	11,02	5,99	4,16
Юристи	10,29	4,18	4,08
Телекомунікатори	10,11	4,03	4,02

Таблиця 2.

Кількісна представленість типів темпераменту серед досліджуваних різних професій

Професії	Відсотки			
	Холерики	Меланхоліки	Флегматики	Сангвініки
Педагоги	26,7%	20,0%	20,0%	33,3%
Лікарі	20,0%	13,3%	40,0%	26,7%
Юристи	40,0%	6,7%	20,0%	33,3%
Телекомунікатори	20,0%	20,0%	33,3%	26,7%

тивно розширює свої знання, оцінює події і інформацію в широкому контексті. Не дивлячись на зниження швидкості і точності обробки інформації, щодо біологічних змін, здатність користуватися інформацією залишається на високому рівні. Хоча когнітивні процеси у людини зрілого віку відбуваються повільніше, ніж у молоді, ефективність її мислення вища.

Інтенсивність інволюції інтелектуальних функцій людини (зниження довільного ментального контролю, дивергентних здібностей, звуження ментального простору, неадекватності ментальної репрезентації т.д.) залежить від професійної активності, обдарованості і сформованих навичок.

Спочатку ми з'ясували особливості проявів темпераменту у досліджу-

ваних різних, але таких актуальних на тепер професій (табл. 1).

Таким чином, досліджувані педагоги переважно є сангвініками та холериками, лікарі – флегматиками та сангвініками, юристи – холериками та сангвініками, а телекомунікатори – флегматиками та сангвініками. Як ми вже зазначали статистичний відмінностей у проявах темпераменту досліджуваних різних професій виявлено не було. Слід наголосити, що відносно менша кількість меланхоліків у даній вибірці пов'язана передусім зі специфікою даних професій, орієнтованих більше на спілкування, тобто на роботу в системі «людина – людина».

У табл. 3 наведено результати тестування досліджуваних за методикою емоційного інтелекту.

Отже, педагоги характеризують-

Таблиця 3

Вираженість різних видів емоційного інтелекту у осіб різних професій

Шкали методики	Середні значення			
	Педагоги	Лікарі	Юристи	Телекомунікатори
Міжособистісний емоційний інтелект				
Розуміння чужих емоцій	29,6	24,6	23,4	23,2
Управління чужими емоціями	23,9	22,8	23,7	22,6
Внутрішньоособистісний емоційний інтелект				
Розуміння своїх емоцій	23,6	22,2	23,4	22,9
Управління своїми емоціями	15,9	16,1	16,3	16,3
Контроль експресії	15,3	14,5	14,3	13,9

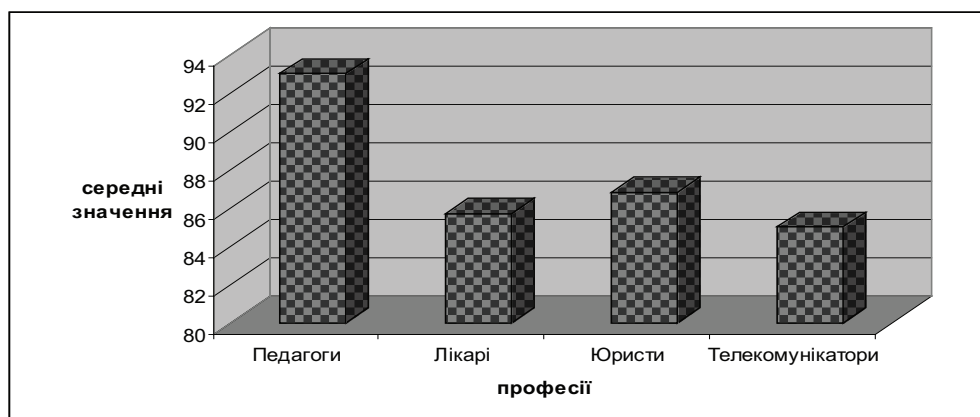

Рис.1. Інтегральні показники за емоційним інтелектом досліджуваних різних професій

ся високим рівнем розуміння чужих емоцій, натомість лікарі, юристи та телекомунікатори мають середній рівень розуміння чужих емоцій, при цьому статистичні відмінності за цією шкалою виявлено у результатах педагогів і телекомунікаторів ($t=2,099$), педагогів і юристів ($t=2,001$). Усі досліджувані мають високий рівень управління чужими емоціями, тобто здатні мінімізувати вплив негативних емоцій інших людей. Статистичних відмінностей у результатах досліджуваних різних професій виявлено не було (при $t>0,05$).

Досліджувані усіх професій характеризуються високим рівнем управління своїми емоціями, вони здатні до саморегуляції та самоконтролю, добре ідентифікують власні емоції та можуть адекватно описати свої емоційні стани.

Статистичних відмінностей у результатах досліджуваних різних професій виявлено не було (при $t>0,05$). Усі досліджувані добре керують своїми емоціями, вміють виражати позитивні емоції та за необхідності приховувати негативні емоційні стани.

Статистичних відмінностей за даною шкалою виявлено не було (при $t>0,05$). За шкалою «контроль експресії» також статистичних відмінностей виявлено не було (при $t>0,05$), усі досліджувані характеризуються достатньо розвиненими навичками контролювати зовнішній вираз своїх емоцій..

На рис. 1 представлено інтегральні показники за емоційним інтелектом досліджуваних різних професій.

Отже, найвищий рівень емоційного інтелекту мають досліджувані педагоги, найнижчий – телекомуні-

Таблиця 4

Особливості стилів гумору за методикою Р.Мартіна

Професія	Стилі гумору / Відсотки (%)			
	Афіліативний	Самосверджуючий	Агресивний	Самознищувальний
Педагоги	20,0%	13,3%	60,0%	6,7%
Лікарі	6,7%	46,7%	40,0%	6,7%
Юристи	6,7%	26,7%	60,0%	6,7%
Телекомунікат.ори	53,3%	46,7%	0	0

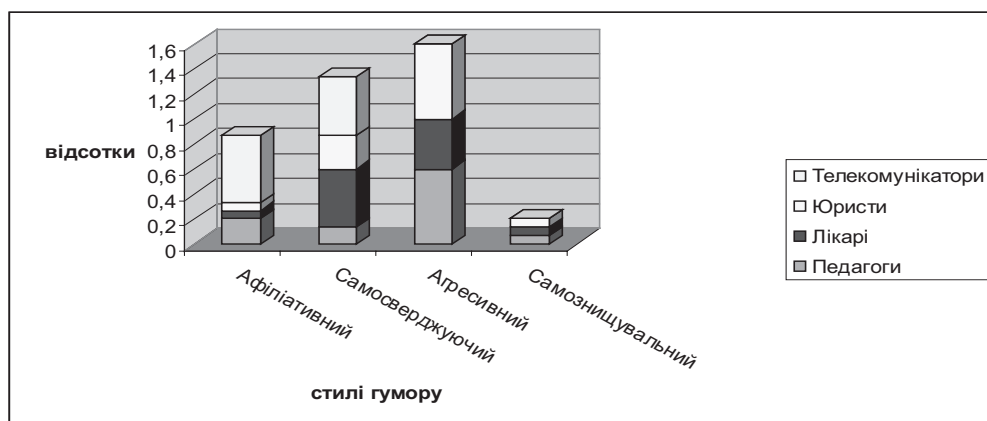

Рис. 2. Стилі гумору у представників різних професій

катори. Достатньо низькі показники у лікарів ймовірно зумовлені особливостями їх спеціалізацій – хірургія та стоматологія, можна припустити, що у педіатрів та психіатрів дані значення суттєво відрізнялися б.

Результати діагностики за методикою Р.Мартіна (стилі гумору) представлено у табл. 4.

Отже, у педагогів переважає агресивний стиль гумору (9 осіб, 60,0%), у лікарів – самостверджуючий та агресивний (7 осіб, 46,7% та 6 осіб, 40,0% відповідно), у юристів – агресивний (9 осіб, 60,0%) і у телекомунікаторів – афіліативний і самостверджуючий (8 осіб, 53,3% і 7 осіб, 46,7% відповідно).

Отже, стиль гумору педагогів характеризується високою часткою сарказму, неприхованої іронії стосовно інших людей, у певних ситуаціях гумор використовується ними як засіб налагодження міжособистісних стосунків, а у окремих випадках є показником депресії, невпевненості у собі, й імовірно, розчарування в професії (при переважанні самознищувального стилю гумору).

Стиль гумору лікарів характеризується позитивною налаштованістю на взаємодію з оточуючими, оптимістичним баченням світу, часто – іронічним ставленням до життя, людей та подій суспільства. В одного із до-

сліджуваних виявлено самознищувальний стиль гумору, який характеризує невпевненість у собі та підвищену тривожність досліджуваного.

Стиль гумору юристів подібний до стилю гумору лікарів, однак із переважанням агресивного компоненту, критичності, іронії стосовно оточуючих.

Телекомунікатори орієнтовані переважно на налагодження позитивних взаємин, прагнення привернути до себе увагу, часто саме завдяки використанню гумору. Це єдина професія, у якій не виявлено самознищувального і агресивного стилів гумору.

Ми можемо припустити, що самознищувальний стиль гумору властивий представникам тих професій, схильних до емоційного вигорання, тобто лікарям, педагогам і юристам, це підтверджується і високим негативним кореляційним зв'язком шкали «самознищувальний стиль гумору» та «управління своїми емоціями» методики емоційного інтелекту ($r = -0,873$).

Узагальнені результати за методикою Р.Мартіна представлені на рис. 2.

Як видно з рис. 4 найбільш притаманним представникам різних професій виявився агресивний стиль гу-

Таблиця 5
Схильність до гелотофобії представників різних професій

Професія	Шкали методики / Відсотки (%)		
	Шкала 1	Шкала 2	Шкала 3
Педагоги	6,7%	40,0%	13,3%
Лікарі	0	26,7%	13,3%
Юристи	0	20,0%	6,7%
Телекомунікатори	0	20,0%	6,7%

Де, шкала 1 – впевненість у власній сміхотворності, шкала 2 – передумови до фобії (насмішки у дитинстві), шкала 3 – наслідки фобії.

мору, що нерідко є захисним механізмом та засобом подолання стресових життєвих ситуацій представників різних професій. Найменш властивий досліджуванам самознищувальний стиль гумору.

Результати діагностики схильності до гелотофобії представлено у табл. 5.

Отже, практично представники усіх професій виявили схильність до фобій і відзначили, що над ними насміхалися у дитинстві. Це негативно позначилося на їхньому подальшому житті, але у власній сміхотворності впевнені лише 6,7% досліджуваних

педагогів. Представники інших професій достатньо впевнені у собі та практично не мають схильності до гелотофобії.

У табл.6 представлено результати діагностики представників різних професій за методикою гумористичних фраз.

Отже, найбільш актуальними темами для педагогів є гроші, глупість людини та сімейні негаразди, що свідчить про актуалізованість особистих і базових потреб. Така ситуація зумовлена з одного боку актуальними проблемами сучасної системи освіти, а з іншого – постійною за-

Таблиця 6
Результати методики «Тест гумористичних фраз» для представників різних професій

Шкали методики	Середні значення			
	Педагоги	Лікарі	Юристи	Телекомунікатори
Агресія (самозахист)	3,5	3,6	8,9	1,6
Взаємостосунки між чоловіком і жінкою	3,1	2,8	2,1	1,9
Пияцтво	0,2	4,3	2,0	1,9
Гроші	12,2	13,9	13,0	12,1
Мода	1,2	3,9	3,9	11,1
Кар'єра	2,8	2,1	14,1	11,0
Сімейні проблеми	8,9	8,5	0,3	1,9
Глупість людини	12,0	4,8	0,2	1,9
Безглуздя в мистецтві	0,2	0,1	0,1	1,1

Таблиця 7

Результати діагностичної бесіди із особами різних професій

Показники бесіди	Відсотки (%), коментар			
	Педагоги	Лікарі	Юристи	Телекомунікатори
Вміння розповідати комічні історії	80,0% (переважно це історії-випадки із педагогічної практики)	66,7% (розповідають переважно історії зі своєї лікарської практики)	73,3% (розповідають комічні історії на різні теми)	80,0% (розповідають комічні історії на різні теми, але акцентують увагу на випадках із професійної діяльності)
Розуміння комічних історій	73,3% (нерідко вчителі вважають анекдоти неспішними та невартими уваги)	73,3% (активно реагують на жарти)	93,3% (емоційно реагують на жарти)	93,3% (емоційно реагують на жарти, заохочують співрозмовника до жартування)
Теми комічних історій, які розповідали досліджувані	Школа, викладачі, Вовочка, родина	Лікарня, лікар, пацієнт, гроші	Гроші, родина, політика	Гроші, політика, стосунки між представниками різних народів

іннятістю вчителів, що часто не дозволяє їм проводити багато часу і з родиною. Найбільш актуальними для лікарів виявилися теми грошей і сімейні проблеми, що також свідчить про актуальність особистих потреб. Стосовно юристів, то тут ситуація дещо відрізняється, зокрема, для них найважливішими є теми агресії, грошей та кар'єри, а у телекомунікаторів – гроші, кар'єра і мода.

У табл. 7 представлено результати бесіди на виявлення почуття гумору у представників різних професій.

Отже, педагоги і лікарі характеризуються розвиненішим вмінням розповідати смішні історії, переважно на тему своєї професійної діяльності, натомість юристи та телекомунікатори активніше реагують на жарти, вільніше виражають своє задоволення від почутих смішних історій та цікаво вміють переповідати їх, додаючи до сюжетів елементів власного досвіду. Ми констатуємо відсутність

статистично значущих відмінностей у проявах почуття гумору у представників різних професій (при $t > 0,05$). Загалом, усі досліджувані були людьми зрілого віку, мали достатньо досвіду аби контролювати свої емоції, а особливості професій крім того, й зумовлювали добре розуміння гумору, влучне його використання, але й цілковитий контроль над експресією.

Гумор в діяльності педагога виконує ряд функцій: інформативну, емоційну та мотиваційну. Вчитель, що використовує гумор, не тільки передає інформацію про предмет розмови, але й проявляє себе як (виражає особисте до того, що відбувається, а також проявляє уміння враховувати індивідуальні особливості учня). Почуття гумору в процесі спілкування, виражене у витонченій дотепності (каламбурі, анекдоті, гуморесці, карикатурі) характеризує культуру, такт і розум людини, що створює комічну ситуацію. Гумор за-

безпечує гарне самопочуття в будь-якій ситуації. Він дозволяє менш хворобливо пристосуватися до умов, що змінилися. Практика показує, що чим вище у учасників педагогічного процесу здатність розуміти і створювати гумор, використовувати його для подолання важких ситуацій, тим менш виражені у них симптоми депресії – понижений настрій, низька самооцінка, безнадійне сприйняття свого майбутнього і відповідно нижчий ризик емоційного вигорання, властивого представникам даної професії. Гумор може виступати як засіб зняття психологічної напруги, психологічної розрядки, створення творчого самопочуття і, зрештою, сприяти ефективності педагогічної діяльності. Крім того, за допомогою гумору можна управляти груповими настроями, створювати умови для колективних дій, та і формувати колектив учнів. А. Моді із США в книзі «Про сміх, або цілюща сила гумору» писав, що здатність людини сміятися такий же важливий показник її здоров'я, як і всі інші. Людина відчуває себе значно краще, коли готова пожартувати або посміятися. Безумовно, жарт іноді може бути педагогічно доцільною більшою мірою, ніж покарання або сувора догана. Крім того, гумор - це засіб індивідуальності як вчителя, так і учнів. Дотепному педагогові завжди легко знайти нестандартне рішення педагогічної задачі. Іноді, щоб почати в спілкування, педагог починає з дотепного зауваження або розповіді про забавну історію. Виступаючи як засіб об'єднання, гумор сприяє сприятливому вирішенню конфліктних ситуацій.

Гумор в діяльності лікаря є складником його комунікативної компетентності. Комунікативна компетентність лікаря – це професійна значуща якість. Професія лікар інтенсивне і тривале спілкування: з хворими, їх родичами, медичним персоналом - від медичних сестер і

санітарок до головних лікарів, керівників медичних установ. Від уміння спілкуватися, встановлювати і розвивати взаємини людьми багато в чому залежить професійна успішність лікаря. Гарний психологічний контакт з хворим допомагає точніше зібрати анамнез, отримати повніше і глибше уявлення про хворого. Комунікативна компетентність не тільки наявність певних психологічних знань (наприклад, про типи, про способи переживання і реагування на стрес у різних людей залежно від типу темпераменту, тощо), але і сформованість деяких спеціальних навиків: уміння встановлювати контакт, слухати, «читати» невербальну мову комунікації, будувати бесіду, формулювати питання. Важливо також володіння лікарем власними емоціями, здатність зберігати упевненість, контролювати свої реакції і поведінку в цілому. При експериментально-психологічному дослідженні було визначено «еталон» лікаря. По-перше, це – професійні якості і такі суттєві якості як почуття гумору, уважність, захопленість роботою, чуйність, тактовність тощо.

Гумор в роботі юристів визначається психологічно значущими якостями юриста, зокрема високим рівнем їх соціалізованості, пов'язаним із нормативністю поведінки юриста в будь-яких, зокрема складних, екстремальних умовах професійної діяльності. Крім того, до професійних значущих властивостей можна віднести високий рівень розвитку правосвідомості; пізнавальні здібності юриста, високий рівень інтелектуального розвитку; комунікативну компетентність, почуття гумору.

Гумор в роботі телекомунікаторів. Спілкування, опосередковане технічними засобами характеризується рядом специфічних особливостей і виявляється, зокрема, в збільшенні числа комунікативних взаємодій (кількісний план), а також в збільшенні частки неформального спілкування

(змістовний план). Специфіка спілкування телекомунікатора обумовлена просторовою і тимчасовою розділеністю партнерів по спілкуванню, просторовою і психологічною розосередженістю аудиторії. Професійна успішність і творча реалізованість телекомунікатора обумовлена гармонійним поєднанням в його якостей, властивих артистам, художникам, музикантам, наприклад, емоційна витонченість, схильність до художньої діяльності, розвинене образне мислення і інтуїція, з якостями, влас-

тивими адміністраторам, менеджерам і керівникам: комунікабельність, сила «Я» (емоційна стійкість), високий самоконтроль поведінки і здатність брати на себе відповідальність за результат групової діяльності.

Таким чином, по суті почуття гумору є складовою комунікативної компетентності, необхідної усім фахівцям, які працюють в системі «людина-людина». Почуття гумору безпосередньо пов'язане з тією діяльністю (професією, заняттям), яку досліджувані виконують безпосередньо).